

УДК [37.015.3:159.922]:376–056.263

С. Є. Чагарна**ПСИХОКОРЕКЦІЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ УЧІННЯ
В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ**

У статті розглянуто основні методологічні принципи, методи, етапи корекційного процесу. Обґрунтовано використання гуманістичного підходу до корекції мотиваційної сфери учіння та підібрано комплекс корекційних завдань для розвитку цієї сфери в молодших школярів із порушеннями слуху.

Ключові слова: діти з порушеннями слуху, мотиваційна сфера, учіння, молодші школярі, гуманістичний підхід.

Чагарная С. Е. Психокоррекция мотивационной сферы учения у младших школьников с нарушениями слуха. В статье рассматриваются основные методологические принципы, методы, этапы коррекционного процесса. Обосновано использование гуманистического подхода к коррекции мотивационной сферы учения и подобран комплекс коррекционных заданий для развития этой сферы у младших школьников с нарушениями слуха.

Ключевые слова: дети с нарушениями слуха, мотивационная сфера, учение, младшие школьники, гуманистический подход.

Chagarna S. Junior Students' with Hearing Impairment Psychological Correction of Learning Motivation Development. The article presents basic methodological principles, methods, main stages of correctional process. A humanitarian approach to learning motivation development correction has been grounded and a complex of correctional tasks for junior students with hearing impairment has been selected.

Key words: children with hearing impairment, motivation sphere, learning, junior students, humanitarian approach.

Постановка наукової проблеми та її значення. Шкільні роки є важливим етапом у житті дитини, упродовж якого активно формується особистість, відбувається її психічний розвиток. Ранній початок шкільного навчання, насичення навчального матеріалу зумовлюють постановку нових вимог до розвитку емоційної, вольової, пізнавальної, мотиваційної сфери особистості молодшого школяра як активного учасника навчального процесу, здатного гармонійно розвиватися під дією адекватно спрямованого впливу навчання. Проблема мотиваційної сфери учіння становить інтерес для психологічної науки, оскільки її розробка є надзвичайно актуальною та важливою для вирішення низки питань освітянської практики, пов'язаної, зокрема, з адаптацією дитини до школи, а також успішністю її провідної

діяльності. Важливою умовою адаптації учня до реалій сьогодення саме на початковій ланці освіти є оволодіння ним соціальним досвідом у процесі учіння. Особливо гостро це питання звучить для дітей із порушеннями слуху, адже при наявності такого розладу в них спостерігаються порушення мовлення, уваги, сприймання, мислення, пам'яті, уяви тощо. Перераховані фактори визначають особливості розвитку особистості молодшого школяра, труднощі під час навчання. Учбова діяльність, яка згідно з психологічною теорією діяльності, є провідною для дітей молодшого шкільного віку, виступає джерелом різноманітних проявів активності учнів. Учіння передбачає їх самостійність та ініціативність у процесі засвоєння знань. Спонукальним і спрямовуючим компонентом учіння, який визначає його успішність, є мотиваційний. Обґрунтування методів, оптимальних способів та процедур психокорекції мотиваційної сфери учіння сучасного школяра є досить важливим та актуальним, оскільки розвиток суспільства значною мірою залежить від сформованості рівня діяльності та активності його членів.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Розкриття мотиваційного аспекту учіння стало предметом дослідження сучасних психологів (Г. Балл, М. Дригус, В. Кириленко, Г. Костюк, І. Мартиненко, С. Максименко, В. Моляко, В. Моргун, О. Паламар, О. Рибалко, Н. Руда, Н. Рудюк, В. Семиченко, О. Скрипченко, І. Тітов, Ю. Швалб, Н. Юдіна) та педагогів (М. Алексеєва, Н. Арістова, Н. Бушуєва, С. Гончаренко, О. Гузенко, І. Зайцева, І. Красногорова, О. Малихіна, Л. Міхеєва, С. Порфілова, О. Яцишин).

Питанню вивчення взаємозв'язку мотиваційної сфери і процесу учіння, теоретичних основ і розширенню арсеналу діагностичних та корекційних методів психологічної допомоги в навчальному процесі приділяли увагу О. Арестова, В. Волошина, О. Гребенюк, А. Мансурова, А. Маркова, Л. Мар'яненко, М. І. Мешков, Ю. Орлов, С. Порфілова, Є. Поливанова, І. Соколова, Г. Хомич.

Більшість психологічних досліджень, які присвячені дітям із порушеннями слуху, реалізуються у призмі гуманістичного підходу й зосереджені на вивченні сенсорно-перцептивної та інтелектуальної діяльності, корекції та розвитку слухового сприймання, розвитку творчої уяви, корекції комунікативних функцій (І. Михаленкова, Л. Назарова, К. Речицька, О. Сошина, Л. Шипіцина) [3; 4; 7]. Проте

систематичних досліджень, присвячених психокорекції мотиваційної сфери учіння в молодших школярів із порушеннями слуху, у вітчизняній літературі немає.

Зважаючи на науково-практичне значення проблеми розвитку мотиваційної сфери учіння в молодших школярів із порушеннями слуху та недостатню її розробленість у сучасній психологічній науці, особливо з експериментального боку, ми поставили таку **мету** – дослідити методи та принципи психокорекції мотиваційної сфери учіння. Відповідно до мети було сформульовано **завдання**: віднайти способи та процедури психокорекції мотиваційної сфери учіння в молодших школярів із порушеннями слуху.

Методи та методики. Підґрунтям розробки індивідуальної психокорекції мотиваційної сфери учіння в молодших школярів із порушеннями слуху стали теоретичні погляди А. Алішаускаса, О. Венгер, Л. Виготського, Л. Занкова, Л. Кузнєцової, Е. Леонгард, Д. Маянц, М. Нудельмана, О. Обозова, Л. Переслені, Т. Розанової, В. Синяка, Л. Солнцевої, І. Соловійова. Учені звертають увагу на тісний взаємозв'язок порушень слуху із порушеннями розвитку мовлення, пізнавальних процесів, навичок спілкування, емоційно-вольової, морально-ціннісної, мотиваційної сфер у молодших школярів. Вивчення психолого-педагогічної літератури (І. Малафіїк, М. Фіцула) дало змогу виокремити методи для психокорекції мотиваційної сфери учіння в молодших школярів із порушеннями слуху, спрямовані на стимуляцію пізнавальної активності та пізнавальних інтересів, на збагачення навчальною інформацією: *спостереження, бесіди, пізнавальні ігри, опори на життєвий досвід учнів, вивчення дитячих робіт, створення ситуації новизни навчального матеріалу, стимулювання обов'язку і відповідальності* [2; 10].

Спостереження використовується для вивчення процесів корекційної роботи. Основне завдання – накопичення, систематизація та аналіз фактів, які характеризують особливості діяльності молодшого школяра, ефективність оволодіння матеріалом різних блоків програми, використання методів та прийомів.

Бесіда застосовується в процесі спілкування з батьками, сурдопедагогами, вихователями для збору інформації про розвиток дітей, особливості навчання та учіння в школі й удома.

Метод пізнавальних ігор забезпечує емоційну обстановку відтворення знань, створює сприятливий для засвоєння знань настрій, заохочує до навчальної роботи, знімає втому, перевантаження. За допомогою гри на заняттях моделюються життєві ситуації, що викликають інтерес до навчальних предметів.

Метод опори на життєвий досвід учнів. У повсякденному житті учнів, поза межами школи спостерігаються найрізноманітніші факти, явища, процеси, події, які ґрунтуються на певних закономірностях, із якими вони знайомляться під час вивчення шкільних предметів.

Метод вивчення дитячих робіт (малюнки, фігурки, аплікації і т. д.) дає змогу побачити рівень розвитку різноманітних видів діяльності, характеризує рівень розвитку психічних процесів (пам'ять, увага, мислення, сприймання, уява), є діагностичним матеріалом для виявлення особистісних якостей.

Створення ситуації новизни навчального матеріалу передбачає, що в процесі роботи психолог прагне на кожному занятті окреслити нові знання, якими збагатилися учні, створює таку морально-психологічну атмосферу, у якій вони отримують моральне задоволення від інтелектуального зростання.

Метод стимулювання обов'язку і відповідальності в навчанні передбачає пояснення школярам суспільної та особистої значущості учіння; висування вимог, дотримання яких означає виконання ними обов'язку; заохочення до сумлінного виконання обов'язків; оперативний контроль за виконанням вимог і в разі потреби – вказівки на недоліки, зауваження.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розуміння специфіки психічного розвитку дітей зазначеної категорії та проведене емпіричне дослідження особливостей розвитку мотиваційної сфери учіння в молодших школярів із порушеннями слуху допомогли у визначенні стратегії розробки індивідуальної психокорекції. Концептуальні межі психокорекційної роботи окреслені гуманістичним підходом і забезпечують надання дієвої допомоги повноцінному розкриттю продуктивних можливостей кожного учасника в його індивідуальній своєрідності та стимулювання гармонійного розвитку (саморозвитку) особистості молодшого школяра. У своїй психокорекційній роботі ми також ураховуємо такі психолого-педагогічні принципи:

– *особистісний підхід до кожного учасника* програми передбачає розуміння особистості школяра як найвищої соціальної цінності та суб'єкта власного розвитку, повагу до унікальності і своєрідності кожної дитини, визнання її соціальних прав;

– *індивідуальний і диференційний принципи* розглядають кожного учасника програми як унікальну особистість, що має неповторне поєднання мотиваційної, пізнавальної та емоційно-вольової, ціннісно-моральної сфери. Урахування індивідуальних особливостей приводить до розуміння того, що розвиток мотиваційної сфери учіння проходить у кожного учасника певним своєрідним і неповторним способом;

– *системно-психологічний принцип* акцентує увагу на розвитку мотиваційної сфери учіння в контексті цілісної особистості, послідовному розміщенні різних блоків програми формувального впливу, відповідності програми концептуальній моделі мотиваційної сфери учіння молодшого школяра;

– *віковий принцип* в організації експериментальної програми полягає в урахуванні вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку, що має свої психологічні характеристики та розуміння того, що саме в молодшому шкільному віці закладаються основи мотиваційної сфери учіння, у ньому наявні великі резерви формування мотиваційної сфери учнів;

– *принцип створення комфортного середовища* ініціює забезпечення комфорту та безпеки для кожного учасника психокорекційної програми, оптимальний рівень партнерських стосунків із дітьми, виключення негативної оцінки їх дій, ідей та результатів діяльності, заохочування фантазії, творчої і мовленнєвої активності;

– *принцип доступності інформації* проявляється в організації процесу навчання і розвитку за принципами «від простого до складного», «від знайомого до нового». Підбір ігрового матеріалу орієнтується на зони актуального і найближчого розвитку дітей;

– *принцип активного залучення* найближчого соціального оточення до участі в корекційній програмі передбачає участь батьків та педколективу (сурдопедагогів, вихователів, психологів). Ми ґрунтуємося на розумінні того, що дитина розвивається в цілісній системі соціальних стосунків, є невід'ємною від них;

– принцип інтеграції в соціальне середовище передбачає спільне осмислення (психолог, сурдопедагог, вихователь, батьки, дитина) набутого ігрового досвіду і пошук шляхів його реалізації в реальному житті;

– принцип обміну забезпечує обмін ідеями, думками, емоційним та життєвим досвідом, що сприятливо відображається на продуктивності процесів самоосвіти та учіння, якісно впливає на процес інтеграції молодших школярів із порушеннями слуху в соціальне «чуюче» середовище.

Структура індивідуальної психокорекції мотиваційної сфери учіння в молодших школярів із порушеннями слуху передбачає реалізацію шести етапів: *вступ-ознайомлення, первинна діагностика, підтримуючий, корекційно-розвивальний, вторинна діагностика, інтеграційний*.

Основою першого етапу (*вступ-ознайомлення*) є створення комфортного ігрового розвивального середовища, встановлення контакту між ведучим програми та учасниками ігрової діяльності, знайомство учасників програми один з одним.

Мета другого етапу (*первинна діагностика*) передбачає уточнення емоційного, психічного, вольового, соціального рівня розвитку молодших школярів із порушеннями слуху, виявлення ресурсного потенціалу кожного учасника психокорекційної програми, розроблення варіантів ігрової стратегії відповідно до індивідуальних можливостей школярів.

Третій етап (*підтримуючий*) спрямований на виконання таких задач, як уточнення ресурсної сторони кожного учасника ігрової діяльності, вдосконалення творчого, інтелектуального, мотиваційного, організаційного потенціалу. Зміст етапу: ігри, вправи спрямовані на посилення позитивної «Я-концепції», кожного учасника психокорекційної програми, створення ситуації успіху. Тривалість етапу – три навчальні години.

Корекційно-розвивальний етап має за мету корекцію основних показників психічного (пізнавальні процеси), емоційного, вольового, морально-ціннісного, соціального розвитку, формування позитивної мотивації навчальної діяльності та позитивного ставлення до школи, формування здібностей до ідентифікації, диференціації, вербалізації, здібностей до саморегуляції емоційних.

Діагностичний етап (вторинна діагностика) спрямований на визначення результативності психокорекційної програми розвитку мотиваційної сфери учіння в молодших школярів із порушеннями слуху за допомогою дослідження пізнавальних, навчальних, вольових, емоційних здібностей учасників програми.

Завданням *інтеграційного етапу* є закріплення в ігровій практиці отриманого досвіду, дослідження нових набутих здібностей і можливості їх використання в реальному, повсякденному житті.

Таким чином, кожне заняття психокорекційної програми мотиваційної сфери учіння в молодших школярів із порушеннями слуху має певну структуру, яка характеризується послідовністю етапів, їх особливим змістом.

Ми підібрали вправи, які використовуються в індивідуальній психокорекції і об'єднали їх у щоденнику «*Я пізнаю свій внутрішній світ і світ навколо себе*». Щоденник складається із трьох розділів:

– «Мое Я» – включає вправи «Хто я?», «Мій настрій», «Рибки», «Кульки», «Моя улюблена пора року», «Який я ношу одяг?», «Який я?», «Що я люблю?», «Ким я хочу бути?», «Закінчи речення», «Мої улюблені кольори» і т. д., спрямований на опис дітьми власного бачення себе;

– «Мої здібності» – включає вправи «Порівняй за формою», «Домалюй малюнок», «Переплетені лінії», «Познач фігури», «Знайди фігуру», «Що зайве?», «Знайди будинок», «Знайди пару», «Оживи предмет», «Сім'я зайчиків», «Де заховалась цифра?», «Неслухняні кошенята» і т. д., спрямований на вивчення власних можливостей;

– «Я і навколишній світ» – включає вправи «Моя сім'я», «Мої друзі», «Моя домашня тварина», «Що я вмію робити?», «Що я люблю робити?», «Що я роблю вдома?», «Що потрібно говорити?», «Що добре, а що погано?», «Що мені потрібно до школи?» і спрямований на вивчення міжособистісної взаємодії дітей.

У своїй роботі ми активно використовуємо ігрову форму занять, що розвиває мотиваційну сферу учіння методом заохочення та винагород (система жетонів). За кожне правильно виконане завдання дитина отримує жетон підтвердження своєї успішності в діяльності. Назбиравши певну кількість жетонів, учень має можливість обміняти їх на невеличкий подарунок. Досвід нашої практичної роботи дає змогу стверджувати, що система заохочень та винагород позитивно

впливає на самооцінку молодших школярів із порушеннями слуху та формує впевненість у своїх силах. Розвитку впевненості та зниженню тривожності сприяє також залучення на заняття близького оточення дітей (батьків, опікунів, вихователів). Така форма виконання завдань не випадково з'явилася в нашій роботі. Ми розуміємо, що діти з порушеннями слуху включені в систему міжособистісних і соціальних стосунків не повною мірою порівняно з групою норми. Тому для них є дуже важливим становлення партнерського контакту із близьким оточенням. Члени родини та педагогічний колектив здатні надати важливу інформацію стосовно проблем молодшого школяра, а в подальшому – стати одним із центральних учасників корекційного процесу. Плідна взаємодія із навколишнім середовищем дає змогу розвивати впевненість у своїх силах, налагодити позитивні емоційні зв'язки зі значимими для молодших школярів особами. Для реалізації поставленого завдання ми розробили спеціальні вправи: «Класифікації картинок з об'єктами», «Лото», «Слова», «Магазин», «Пара слів», «Подумай, як запам'ятати слова».

Робота із представленим щоденником передбачає в цілому попередню роботу сурдопедагога та вихователя, спрямовану на актуалізацію в пам'яті учнів словникового запасу, потрібного для проведення окремо взятої вправи. Щоденник заповнюється протягом усього навчального року, завдяки чому можна простежити динаміку розвитку особистості молодшого школяра, відзначити позитивні зрушення в розвитку мотиваційної сфери учіння.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Особливості психічного розвитку молодших школярів із порушеннями слуху та проведене емпіричне дослідження вказують на те, що індивідуальні корекційні заходи впливають на розвиток навичок спілкування, мовленнєвої системи й усного мовлення, психічних функцій, соціальних та рухових навичок, емоційно-вольової сфери, позитивної мотивації учбової діяльності, позитивного ставлення до школи, ціннісних орієнтацій, морального розвитку, сприяють розвитку мотиваційної сфери учіння в молодших школярів із порушеннями слуху. Представлена індивідуальна психокорекція є досить структурованою, насиченою, враховує особливості онтогенетичного становлення особистості молодшого школяра. Гуманістичний підхід, який окреслює концептуальні межі корекційної роботи, забезпечує повноцінне роз-

криття та розвиток (саморозвиток) особистості молодшого школяра з порушеннями слуху.

Література

1. Выготский Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. – М. : Смысл ; Эксмо, 2006. – 1136 с. : ил. – (Б-ка всемир. психологии).
2. Малафійк І. В. Дидактика : навч. посіб. / І. В. Малафійк. – К. : Кондор, 2005. – 398 с.
3. Михаленкова И. А. Практикум по коррекции психического развития детей с нарушениями слуха / И. А. Михаленкова, Н. В. Анисимова, Н. В. Мирошниченко, К. В. Дроздовская. – СПб. : Каро, 2006. – 216 с.
4. Назарова Л. П. Методика развития слухового восприятия у детей с нарушением слуха / Л. П. Назарова. – М. : Коррекцион. педагогика, 2001. – 287 с.
5. Подоляк Л. Д. Основи вікової психології : навч. посіб. / Л. Д. Подоляк. – К. : Главник, 2006. – 112 с. – (Психол. інструментарій).
6. Психогимнастика в тренинге / под ред. Н. Ю. Хрящевой. – СПб. : Речь, 2000. – 256 с.
7. Речицкая Е. Г. Развитие творческого воображения младших школьников в условиях нормального и нарушенного слуха [Текст] : учеб. пособие для студ. пед. вузов по спец. 031600 – «Сурдопедагогика» / Е. Г. Речицкая, Е. А. Сошина. – М. : Гуманитар. изд. центр «ВЛАДОС», 2002. – 126 с.
8. Синяк В. А. Особенности психического развития глухого ребенка : учеб. пособие / В. А. Синяк, М. М. Нудельман. – М. : Просвещение, 1975. – 110 с.
9. Специальная психология : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / [В. И. Лубовский, Т. В. Розанова, Л. И. Солнцева и др.] ; под ред. В. И. Лубовского. – М. : Академия, 2005. – 464 с.
10. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – 2-ге вид., випр. і допов. – К. : Академвидав, 2007. – 560 с. – (Альма-матер).